

НЕОПЛАТОНІЧНІ ВИТОКИ ТРИНІТАРНОГО ВЧЕННЯ

Богослови завжди вважали вчення Христа самодостатнім. Але, обґрунтовуючи біблійні положення і розгортаючи їх цілісне віровчення, теоретики християнства вже з перших століть нашої ери прагнули виробити систему спеціальних понять. Оскільки ж це вимагало розвинутої уможлядності, певних навичок і культури абстрактного мислення, які можна було забезпечити лише спираючись на потенціал греко-римської духовності, вже представники патристики звернулися до античної спадщини, насамперед до неоплатонізму, за допомогою якого вони прагнуть здійснити науково-філософське обґрунтування своєї релігії.

Найбільш освічені і далекоглядні богослови першими зрозуміли необхідність оволодіння всім арсеналом язичницької культури, використання її досконалої форми для побудови своїх концепцій. Тому в патристичній літературі IV–V ст. відбувається поєднання ідей християнства і неоплатонічної філософії, часом парадоксальне переплетіння старої форми з новим змістом.

Деякі теоретики християнства визнають факт подібності християнського й неоплатонічного вчень, але пояснюють це або запозиченнями Плотіна у отців, або тим, що паралелі стосуються лише “другорядних пунктів” теології. Насправді ж вплив на святоотцівську літературу вчень Плотіна й інших неоплатоніків був настільки суттєвим, що можна говорити про “платонізм отців”, хоча вони при цьому і не переставали бути християнами. Це стосується насамперед ключових положень богослов'я.

В центрі патристичної філософії знаходилося розуміння буття як досконалості, що дає своєрідне ідейне виправдання Космосу і людині. Онтологічне вчення християнства ґрунтується на вірі в абсолютну реальність існування Бога як первинної основи буття чи сутності світу, що знаходиться за межами фізичних явищ, але забезпечує обожнення світу.

Буття чи перебування Бога-в-собі є вихідним пунктом християнського філософсько-теологічного вчення. Відтак єдине й просте буття постає як початок всього. Бог – справжнє буття, а не символічне. Специфікою християнського віровчення є уявлення про єдиного Бога в трьох іпостасях: Бога-Отця, Бога-Сина і Бога-Духа Святого. Це тринітарне вчення склалося в процесі тривалих суперечок IV століття навколо центрального догмату про Трійцю, які закінчилися прийняттям узгодженого Символу віри на Нікейському (325 р.) та доповненням його на Константинопольському (381 р.) Вселенських соборах.

Віра в троїчність Божества настільки близька й природна людському розуму, що сліди вчення про неї знаходяться в релігіях багатьох народів (у халдеїв, перських магів, єгипетських жерців, гімнософістів, орфіків), в античній

філософії (Піфагор, Парменід, Платон). Та в жодному вченні ця ідея не розвинута з такою повнотою, як в неоплатонізмі з його високим ступенем онтології. Правда, зазначаючи, що розум людський ніде не вживав таких титанічних зусиль до спорудження вчення про троїчність Божества, як в особі представника неоплатонічної школи Плотіна, богослови водночас говорили про безкінечну віддаленість неоплатонічного вчення як “вутлого створіння розуму” від християнського догмату Богоодкровення.

І все ж саме в Плотіна ми зустрічаємо геніальне передвідчуття християнської Трійці, відображене в його тріадології, котра розсіяна по всіх шести Еннеадах, але в концентрованому вигляді постає в трактаті “Про три первинні іпостасі”. Правда, перший досвід теоретичного обґрунтування Трійці, опираючись на платонізм, пропонують вже апологети. Але, черпаючи це вчення з Писання і апостольського Передання, коли останнє виступало в необробленому вигляді, вони йшли ніби навмання, роблячи невмілі кроки вперед і знову відступаючи назад. Вчення про Трійцю апологети викладають абстрактно, не у всьому об’ємі, майже не звертаючи уваги на Духа Святого. Тут на перший план виступають не Троїчність Божества, але єдність Його. Тому в донікейський період було наявне не церковне вчення про Трійцю, а ряд самостійних богословських побудов, деякі автори яких згодом були звинувачені в ересі.

Лише вчення Плотіна про Бога склало перехідний ступінь до християнства, яке освоїло неоплатонізм шляхом “приземлення” його філософських ідей. Одним з перших християнських авторів, хто серйозно прочитав Плотіна, був церковний історик Євсевій Кесарійський (IV ст.). Його вразила подібність вчення про “начала” в платонізмі і християнстві. Згідно тлумачення Євсевія, три початкові іпостасі у Платона (Благо, Ум, Душа) представлені як Божество, Причина і Світова Душа. У Плотіна ж їм відповідає тріада Єдине – Ум – Душа. Обидві ці тріади слід співвіднести з християнською Трійцею Отець – Син – Дух Святий. Завдяки Євсевію вищезазначений трактат Плотіна став популярним у християнських авторів. Пізніше запевнення Августина у 10-й книзі його трактату “Про місто Божове”, що Плотін та Порфірій знали про Трійцю, вже нікого не здивувало.

На ідеях неоплатонізму побудована богословська система каппадокців, які заклали фундамент власне візантійської філософії і вважали, що неоплатоніки найкраще мислили про Божество. Справді, і Плотін, і Отці церкви формулюють свої думки про Бога у висловлюваннях, нерідко подібних між собою. Тому його тріада дуже нагадує християнську Трійцю. Так, Єдине, як начало “безумовне”, як “Отець” і “Перше Народження”, відповідає безначальному Отцю. Ум, як вияв самототожності Єдиного і повнота смислового змісту, відповідає Синю-Логосу, тобто божественному “сенсу” чи “Слову”, в якому розкриває себе безмовність Отця. Нарешті, Душа, що

одухотворяє світ і узгоджує смисл з життєво-стихійним принципом становлення, відповідає Духу, який є “животрепетним”, “скрізь присутній і все наповнює”.

Плотін і Отці церкви однаково визнають не лише факт троїчної множинності (триіпостасності), але й факт єдності (простоти) в іманентному житті Божества. Неоплатоніки й християни цілком згодні в тому, що хоча іпостасей три, божественних начал не три, а одне (ідея “єдиноначальності”). Три іпостасі постають як прояви єдиної сутності, тобто, троїчність у філософів зводиться до абсолютної єдності і в цьому її вартість. Розділення ж іпостасей – було б “язичництвом”. Саме спираючись на неоплатонічну спадщину, Отці церкви й обґрунтовували вчення про Трійцю, дискутуючи на соборах щодо співвідношення її іпостасей.

Мозговий, І.П. Неоплатонічні витоки тринітарного вчення [Текст] / І.П. Мозговий // Християнство : контекст світової історії і культури : науковий збірник / ред. кол. : А.М. Колодний, П.Л. Яроцький. – К. : Гносис, 2000. – С. 20–22.